

Notlar

İTALYANCA - TÜRKÇE BİR LÜGAT

Onyedinci ve onsekizinci asırlarda Şarka ve bu arada Türkiyeye gelmiş olan Katolik misyonerlerinin Türkçeye karşı gösterdikleri alâka malûmdur. Bu alâkayı gerek onyedinci asırda, gerek önceki ve sonraki asırlarda isbat eden vesikaların en mühimlerinden birine Münih Devlet Kitap Sarayının Türkçe yazmaları arasında rastlanmaktadır [1].

Fakat yazma kitaplar arasında bulunan bu vesika, yazma olmayıp basmadır. Bir sahifesini, burada neşrettiğimiz bu vesika, aynı sahife hacminde 2458 sahifeyi ihtiva etmekte ve üç ciltten teşekkül eylemektedir. Ciltler şöyle taksim ediliyor:

Birinci cilt: 1 — 762 Sf.

İkinci cilt: 762 — 1652 Sf.

Üçüncü cilt: 1652 — 2458 Sf.

Birinci cildinin ilk kapak nümunesini burada aynı ile neşrettiğimiz bu vesika, heman söyleyelim ki, İtalyanca — Türkçe bir lügattir. 1665 de Romada tab' edilmiştir.

Doğrudan doğruya İtalyanca — Türkçe üzerine tertip edilmiş olmayıp Fransız rahiblerinden Apostolik misyoner Bernardo da Parigi nin Fransızca — Türkçe lügatından İtalyancaya çevrilmiştir. Çeviren rahip, Pietro d' B Abbauilla nında, terceme ettiği lügatın mürettibi ile beraber aynı «Şark Copucin misyonu» azasından olduğu anlaşılıyor.

Aynı kapak üstündeki bir kayıt bu lügatın yalnız Türkçe öğrenmek bakımından değil, aynı zamanda Türk yazısını ihtiva etmesi bakımından da faydalı olduğu fikrini ileri sürüyor. Gerçekten lügat, neşrettiğimiz sahife nümunesinde görüleceği gibi, Türkçe yazıyı da ihtiva ediyor. Yine bu nümune gösteriyor ki lügate, İtalyanca kelimeler el yazısıyla kaydedilmiştir.

Eserin başında iki başlangıç vardır. Bunlardan birincisi lügatın Roma Kardinalini anlatıyor. İkinci mukaddeme, Türkçede Arapça ve Acemcenin tesiri olduğunu, birçok Arap ve Acem masterlarının sonuna (etmek, olmak) gibi yardımcı fiiller getirmek suretille yeni masterlar vücuda getirildiğini izah ediyor. Türkçe kelimeleri Lâtin harflerile yazmak imkânsız değilse bile güç olduğundan Türkçe

[1] Bk. Türk. Handsch. N: 276 — 277 — 278, Münih Devlet Kitap Sarayı.

yazının tercih edildiğini anlatıyor. Lügatin Fransızca aslında da Türkçe kelimelerin Türk yazısıyla olup olmadığına dair bir kayıt yoktur.

* * *

Bu lügat İtalyancadan Türkçeye olduğundan İtalyan harfleri sırasına göre dizilmiştir. Birinci cilt A dan D harfine kadar olan kelemeleri ihtiva ediyor. İkinci cilt R ye kadardır. Son cilt, geri kalan kısmı muhtevidir.

İtalyanca — Türkçe (Söz Kitabı) hakkında bir fikir vermek için İtalyancalarını kaydetmeğe lüzum görmeden her ciltten dikkata değer bulduğumuz ve seçtiğimiz keleme serilerini sıra ile kaydedeceğiz.

I — Birinci ciltten seçilmiş kelimeler: Bu cilt Arap harflerle yazılmış *بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ* ibaresile başlıyor. Bir fikir vermek için çıkardığımız kelimelerin, İtalyancalarını bazan beraber zikredeceğiz. Seçtiğimiz kelemeleri, Arapça veya Acemce müteradiflerle olduğu gibi yeni harflerle naklederek geçiyoruz. Yalnız lügattaki sırayı bozarak kelemeleri A) mastar, B) mastar ismi, C) Sıfat, D) Zarf ve edât serilerine göre dizeceğiz.

A) Evdirmek-Tacil ettirmek, — Evmek-Tacil etmek — Gerçeklemek-Tahkik etmek — (Accertare)¹ — 1. Dindirmek-Teskin etmek — Düzeltmek, onartmak-Perdahten — Uymak -Muvafilek olmak — Göndere gitmek-Teşyi etmek. — Yavuklu etmek-Namüzed kerden — Andırmak — Haberdar etmek Şuvarmak-Teskiye etmek — Öykelenmek-İğzab etmek — Oğul yerine tutmak-Tanebbi — Yaltaklanmak-Temellük ve münafakat etmek — Dernek etmek-İçtima etmek (Adunare) —

Pek bakmak-Dikkatli bakmak — Büyütmek-Tazim etmek — Konuk almak-Misafir kabul etmek — İrak etmek-Teb'it etmek — Eş etmek, eşlendirmek-Tezevvüç ettirmek — Bezdirmek-Tasdi etmek — İnetmek-Hadım etmek (Far castare) — Yanaşmak-Çok, bey hude söylemek (Cicalare) — Sınırlamak-Tahdit etmek — Oturtmak-Vazetmek — Bile ölçmek-Tahmin etmek — Sinirmek-Hazmetmek — Acımak-Taziye etmek — Yüzleşdirmek-Müvacehe etmek — Gönlü söndürmek-Teselli etmek — Danışmak-Müşavere etmek — Okumak. Davet etmek — Taclandırmak (Coronare) — El komak-Mübaşeret etmek — Anmak-Zikretmek — Seçmek-Teşhis etmek — Ziyade bilmek (Discarnare, cognoscere).....

B) Eğlenmeklik-Te'hir — Vazgelmeklik, vazgeçmeklik-Feragat, terk — Katış-İlhak — Kazanmaklık-Kazanç, kışb — Tapmaklık, tapı-İbadet — Pek istemeklik - Hırs — Evmeklik-Sür'at — Emzirîş - İrda' — Elçilik - Risalet — Görünüş-Nümayiş (Apparenza) — Benzemeklik-Müşabehet — Uruş-Darbe — Okumaklık-Tertil — Tutsaklık - Esaret, Giriftarlık — Gerçeklik - Muhakkaklık — Yanışık Beyhude söz, latife — Bulmaklık - İcad, ihdas — Ortaklık-Şirket, müşareket — Benzetmeklik - Teşbih — Sinirmeklik - Hazım — Bilmeklik, bilişlik - Marifet — Danışık - İstişare — Konuşmaklık-Muhavere — Okumaklık - Davet — Yiyecek - Taam — Buyurtu - Kanun, hüküm (Decreto) — Göstermeklik - Bürhan — Bölmeklik - Taksim — Zensizlik-Adaletsizlik — İş-Amel, kâr (Attione)....

C) Hisapçı-Muhasib — Kısalmış-Muhtasar — Başkaldırıcı-Asi — Öykelenmiş, Yavuzlanmış-Hişimli, gazabnâk — Tapıcı-âbid — İşleyici-âmil — Katılmış-Mülhak—

Devşirilmiş-Mecmu' — Uzadılmış-Mutavval — Sevilmiş-Mahbub — Kuşadıcı-Muhit, samil — Bilici-âlim—Bilinmiş-Maruf— Karışdırılmış-Mürekkeb — İstencek-Şehvetlü— Sarılmış-Melfuf — Azdırıcı-Mudil — Verilmiş-Mutâ — Bölücü-Kassam — Bilici, okumuş-Alim (Dotto) — Şeriat bilici-Fakih....

D) Bezekle-Zinetle — Gerçekden-Filhakika (In verita)ı — Eskiden-Mukaddema— Gerçekle- Filvaki (Certamente) — Gerçek, tahkik-Muhakkak (Certo) — Ancaliyin- كچنان — Kendinden-İradetle — Tatalımki-Faraza kt....

İkinci cilt E den R harfına kadardır. Bu ciltten de aynı fikir ve usul ile seçilmiş kelimeler şunlardır:

A) Beslemek-Terbiye etmek (Educare) — Onarmak-İslah etmek — Sanmak-Tasavvur etmek (Estimare)² — Sinamak, denemek-Tecrübc etmek — Olmak-Kevn (Essere) — Bol etmek-Tevsi etmek — Sinmak-Müflis olmak, sungun olmak (Fallire) — Vira etmek-Sulh etmek — Konukluk etmek-Ziyafetlemek — Veletmek, doğurmak-(Far progenie) — Yaralaşmak-Mücarehe etmek — Yalınlanmak-Alevlenmek — Soluklanmak-Teneffüs etmek. — Andlamak, and vermek-Tahlif etmek — Güzel etmek-zinet etmek — Yanslamak-Taklit etmek, iktida etmek — Yüreklenmek-Cesaret vermek — Yavuzlanmak-Tekebbürlenmek. — Tutuya komak-Rihin komak — Bile düğlemek-Akdetmek, bendetmek — Girdirmek-İdhal etmek — Künilemek-Haset etmek — Sarmak-Leffetmek — Öğüşmek- Mümadeha — Dardağan etmek-Tarümar etmek — Divirmek-Hikâye etmek — Güç etmek-Zulüm etmek....

B) Beslemeklik-Terbiye — Öğütmeçlik-İhtihap — Is-Faide — Gelürü-Mahsul — Tutarak-Sar'a — Evruluk-Hakikat, zat (Essanza) — Uğurluk Baht — İstek-Maksut — Tutu Rihind — Oransızlık-Terbiyesizlik — Ölmezlik-Layemutluk — Küni-Hased — Öğüş-Medih — Unutmaklık-Nisyan — Gönderiş-İrsal. — Yanazlık-Sertlik — Kayırmaklık-Takayyüt — Sormaklık-İstifta — Düğüm, İboğum-Akid — Geçmeklik-Tesir — Yarlğ-Afiv — Köydaş-Yerli, hemşeri — Gereklik-İhtiyaç, zaruret — Yangı-Sada(Echo)...

C) Öğürtlenmiş-Güzide — Tutaraklu-Saralı — Gezegen-Sergerdan — Sungun-Müflis, And içici Halif — Issilu-Faideli — Okumamış-Cahil — Yeni edici-Mucit — Yavuz-Vahşi — Değişmez-Layetybeddel — Esirgeyici-Rahmetli — Gönderici-Mürsil...

D) İş ile-Filvaki, bilfiil (Effectivamente) — Peklikle-(Fermamente) — Oransızlıkla-Terbiyesizlikle — Yerine-Bedel — Yiyecekten sonra-Badettaam — İnanırmaklıkla-(Persuasibilmente) — Bunçalıyın-Hususen — Yeginlikle-Hafifeten, hiffet ile...

Üçüncü cilt R dan sona kadar olan kısmı ihtivn etmektedir.

A) Kenduye dayanmak-Mağrur olmak — Gönderi gitmek-Tesyi etmek — Yünelmek-Teveccüh etmek — Arden erdin gitmek, kıçın kıçın gitmek-(Rinculare) — Aylamak-Aklu başına gelmek — Tapu kılmak-Tazim etmek — Uğurlamak-Çalmak — Bilmezlenmek-Tecahül etmek — Tercemelemek-Terceme etmek — Şiir etmek-Şiir yazmak...

B) Sarmaklık-Lef — Ödek-Zıman — Yenilemeklik-Tecdid — Usuluk-Hikmet

(1) Birinci Cilt, Sf. 18. Fakat başka bir yerde «Gerçeklemek» masdarının İtalyanca mukabili olarak *Acertenare* gösteriliyor. Sf. 32. Yine bir yerde de karşılığı *certificare* dir. Sf. 387.

[2] Bir başka yerde : Sanmak-Zannetmek, güman etmek (Estimare, credere) karşılığı olarak gösteriliyor. Sf. cilt : 2,807

(Sagacita). — Ayırtlama-Tefrik — Çok içeklik-Bekrilik — Bildirmeklik-İlam — İklik-Rübab¹ — İyilik bilmezlik kü'ranı niamlık...

C) Gülücü-Handan — Bakıcı-Nazar — karşılayıcı-Muhalif — Divirici-Takriri kelim edici — Okumuş-Arif — Bilici-Alim — Bilmezlenici-Mü'cehil — Sağladıcı - Şafi...

D) Sanasın ki - Güyaki — Çok sözler ile - Tafsil üzere — Peklikle - İmsakle — Bilmezlenmeklikle - Mütecahilane — İssi ile - Faide ile...

İşte 2458 sahifeyi ihtiva eden ve her sahifası bir kopyasını neşrettiğimiz sa-hife büyüklüğünde olan bu dikkate değer büyük lügat hakkında böylece bir fikir verebildiğimizi zanediyoruz. Türkçe ile, gelipgeçici bir heves ve merak tesiri ile değil, ciddi şekilde alâkadar olan lisaniyatçılarımız için bu (Söz kitabı) mühim bir araştırma ve ayıklama kaynağıdır. Kitabın en canlı ve bu günkü Türkçe için en aktüel tarafı şudur: Türk lisanında XVII nci asırda görünen kıvraklık ve işti-kak zenginliği. Ne lügatın İtalyan-mütercimi, ne de aslını yazan Fransız papası ken-diliğinden kelime istikakcılığı yapmış görünmüyor. Gerçek kelimesinden çıkan ve hiç bir gayritabiilik arzemiyeen şu kelimeleri sıralıyalım: *gerçek*, *Gerçekle*, *gerçek-lemek*, *gerçeklenmiş*, *gayette gerçek*, *gerçeklikle*, *gerçeklik*. Keza *Öğürtmek* den çıkma olan *Öğürtmeklik* (intihap) *Öğürtlenmiş* (güzide), *öğürtlayıcı* (Müntahip) kelimeleri, *Sağlık* dan *Sağlıkla*, *Sağlatmaklık*, *Sağlamak*, *Sağladıcı*, *Sağlık verici*, *Sağlamış*, *Sağ olmayıcık* (Afiyet bulmaz)... kelimeleri gösteriliyor. Lügat o zamanın Trükiyesinde yaşayan kelimeleri arapça ve acemce müteradifleri ile toplamış olduğuna göre bütün bu gibi müştaklar XVII nci asır Türkçesinin lisani şeniyyetinde mevcuttur. Lügatta Yarılg, Us (akıl), İssi (Faide), Tutu (Rihin), Yansılama (Taklit etmek), İş (fiil) gibi kelimelerin bulunuşu, onun, Türkçenin nasıl değiştiğini, mücerret kelimelerin teşekkül etmek ve ilm dilne girmek üzere iken arapça ve acemce mukabilleri ile rekabete girdiğini ve müteakip asırlar zarfında temamlı yenildiğini araştıracak olanlara çok gerekli ipuçlarını ihtiva ettiğini gösteriyor.

Sözün kısası bu (Söz kitabı) gerek hasbi ilim araştırmacıları için, gerekse amelî bir maksatla türkçeyi iyileştirmek ve güzelleştirmek isteyen sanatkar Türk muhar-rirleri için hayli malzemeyi ihtiva etmektedir. Biz burada doğrudan doğruya ve yakından bir iliştiğimiz bulunmayan Türk lisaniyat ve filolojisi ilimleriyle uğraşan âlimlerimizin dikkatlerini bir Avrupa şehrinin kütüphanesinde gizlenmiş bir esere çekmek istiyoruz. Bu maksad ile gerek fotoğrafa, gerekse şöyle bir kuş bakışı tahlile baş vurdük. Bu muazzam dil kılavuzu ile inceden inceye alâkadar olmayı inkılâpçı Türkiyenin gelipgeçici merak ve hasis, kirli menfaatler için değil, fakat hakikî ilim ve memleket sevgisi ile çalışan genç Türkiyatçılarından bekleriz.

Dr. Ziyaeddin Fahri

[1] Buradaki İklik, lügatte ¹şeklinde olub "Türkvari bir vîyolon - Violon alla Turchesca,, diye tarif edilmektedir.

سۆز کیتابی

VOCABOLARIO
ITALIANO-
TURCHESCO.

Compilato dal M. R. P. F. BER-
NARDO da Parigi, Predicatore
Capuccino, Missionario Apostolico,
già Custode della Missione dei
PP. Capuccini nel Levante,

*Per l'utilità non solamente di quelli che
brameranno d'imparar la lingua Tur-
chesca, ma ancora di quelli, che sape-
ndola, voranno tradurre le scrit-
ture Turchesche;*

Tradotto dall'Inceci nell'Italiano con la fatica
del P. F. Pietro d'Abbasia Predicatore Ca-
puccino, e Missionario della mede-
sima missione.

DEDICATO

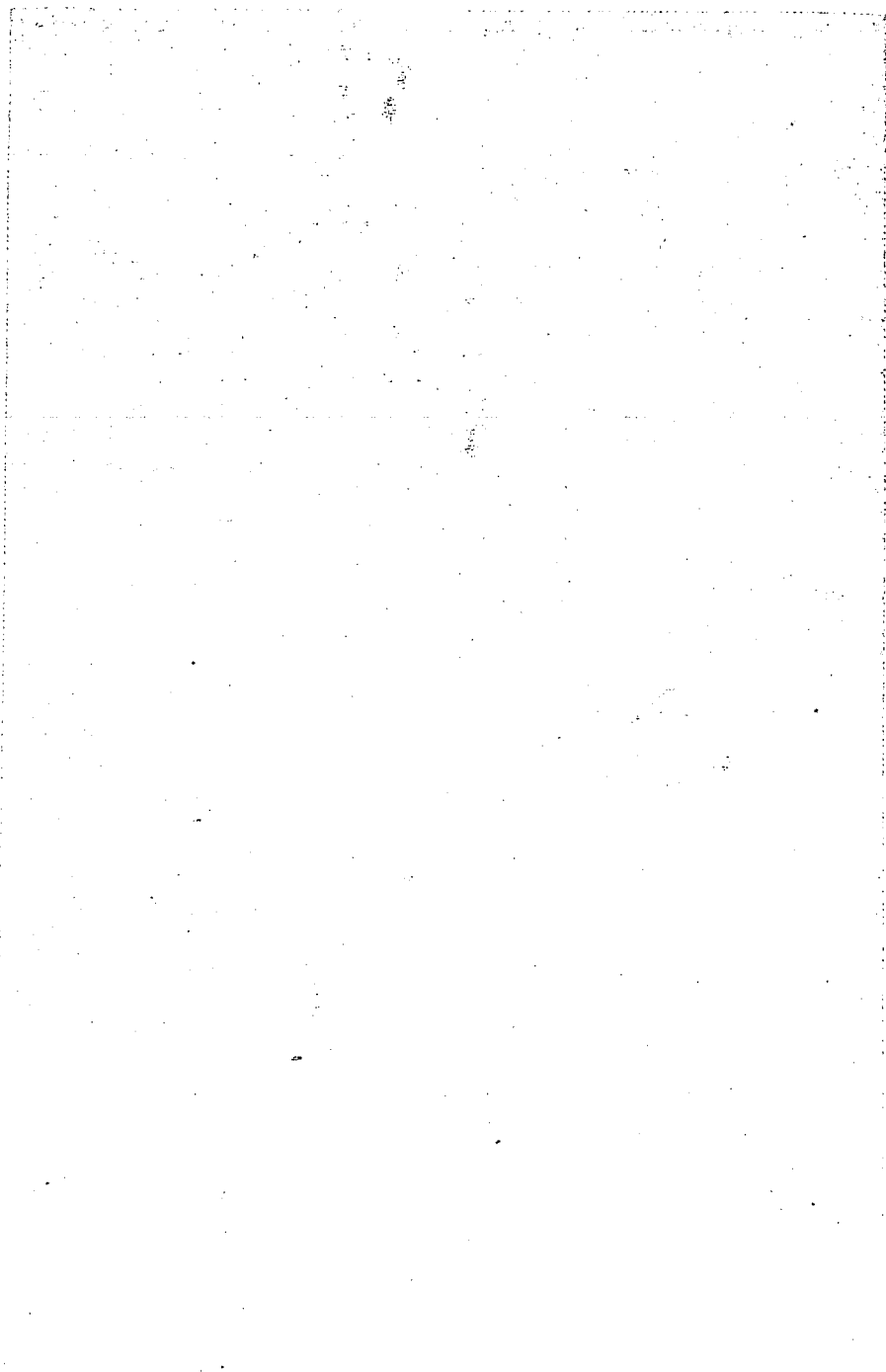
ALLI EMINENTISS. E RE-
VERENDISS. SIGMORI
CARDINALI

Della Sac. Congr. de Propag. Fide.

1671.

IN ROMA, Nella Stamperia della Sac. Congreg.
di Propag. Fide. l'anno MDCCLVII.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

+			
<i>Qercia</i>	Cerro albero, Quercia che spesso da frutto non fa frutto		بلون اعالي
<i>Septidumba</i>	Certame		جنگ * جدال * شواش
+			
<i>Certo m.</i>	Certamente	كروكاه مقبله * في الحقيقة *	في الواقع
+			
<i>Certera</i>	Cerrezza	كروكك * تحقق لب * صادق	صديق
+			
<i>Certificar</i>	Certificare	كروككك * تحقيق	
+			
<i>Certificarsi</i>	Certificarli	كروكككك * تحقيق	
+			
<i>Certificato</i>	Certificato	كروككككك * تحقيق	
+			
<i>Certissimo</i>	Certissimo	عائده كروكك	
+			
<i>Certo</i>	Certo	كروكك * تحقيق * صحیح	
+			
<i>Di certo</i>	Di certo	كروكككك	

Egli كروكك Cec 2